

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Κ. ΣΑΜΣΑΡΗΣ

Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΩΣ ΠΡΟΤΥΠΟ ΡΩΜΑΙΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

Μια πρώτη αποτίμηση του φαινομένου της ρωμαϊκής imitatio Alexandri*

Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός, όπως είναι γνωστό, αποτελεί ιστορική συνέχεια του λεγόμενου ελληνορωμαϊκού πολιτισμού. Ας μη λησμονούμε όμως ότι ο πολιτισμός αυτός ήταν, στο μεγαλύτερο μέρος του, αποτέλεσμα του στρατιωτικού, πολιτικού και εκπολιτιστικού έργου του Μεγ. Αλεξάνδρου. Χωρίς τον μεγάλο αυτόν άντρα που ανέδειξε η Μακεδονία δε θα υπήρχε ούτε ελληνιστικός ούτε ρωμαϊκός και κατά συνέπεια ούτε και ευρωπαϊκός πολιτισμός. Κι αυτό, γιατί η προσωπικότητα και το έργο του Μεγ. Αλεξάνδρου επηρέασαν αποφασιστικά τις ιστορικές τύχες όχι μόνο της Ελληνικής Ανατολής —με τον εξελληνισμό των διαφόρων λαών της— αλλά επιπλέον και αυτής της ίδιας ακόμη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Έτσι π.χ. η κατάλυση της ρωμαϊκής δημοκρατίας και η εγκαθίδρυση του principatus —για να περιοριστούμε μόνο σε αυτά τα δύο παραδείγματα— οφείλονταν, κατά πολύ, στην ισχυρή επίδραση που άσκησε η προσωπικότητα του Μ. Αλεξάνδρου πάνω στους κυριότερους Ρωμαίους πρωτεργάτες των πολιτικών αυτών εξελίξεων. Όπως συνάγεται από τις φιλολογικές πηγές, καθώς κι από τα αρχαιολογικά, νομισματικά και επιγραφικά δεδομένα, οι μεγαλύτεροι ρωμαίοι πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες είχαν ως πρότυπο το Μ. Αλέξανδρο, έτσι ώστε να μπορεί κανείς, χωρίς δισταγμό, να μιλήσει για μια ρωμαϊκή *imitatio Alexandri* (δηλ. μίμηση του Αλεξάνδρου), η οποία αρχίζει από μια απλή φιλαλεξανδρία και φτάνει ως την αλεξανδρομανία του Καρακάλλα. Η μίμηση αφορούσε είτε την εξωτερική εμφάνιση και τα χαρακτηριστικά του Μ. Αλεξάνδρου, όπως ήταν π.χ. η αναστολή της κόμης και η τυπική ελαφριά κλίση της κεφαλής προς τ' αριστερά κ.λ.π. (Πλουτ., Αλεξ. IV, 1-4) είτε την πολιτική

* Το φαινόμενο αυτό αποτελεί αντικείμενο ευρύτερης εργασίας μας, της οποίας τα πρώτα πορίσματα, ανακοινώθηκαν —με την παρούσα μορφή— στο Διεθνές επιστημονικό συμπόσιο με θέμα «Ο ιστορικός ρόλος της Μακεδονίας στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πολιτισμού», που διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη (27-28 Οκτ. 1990) από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

του είτε τη στρατηγική του ή την ιδεολογία του είτε γενικότερα το ποικιλόμορφο έργο του¹.

Το φαινόμενο της μίμησης του Μ. Αλεξάνδρου έχει μια ιστορία πολλών αιώνων. Ο μεγάλος αυτός Μακεδόνας βασιλιάς χρησίμευσε ως πρότυπο πολλών στρατηγών και πολιτικών της παγκόσμιας ιστορίας, από τους άμεσους διαδόχους του ως τον Ναπολέοντα και τον Κάρολο ΙΒ΄ της Σουηδίας· χωρίς να υπολογίσουμε την ανάμνησή του που διατηρήθηκε ζωντανή σε πολλούς λαούς ακόμη και μέχρι σήμερα. Αξιοσημείωτο είναι ότι, κατά τις επιτόπιες ιστοριογεωγραφικές μου έρευνες στη μακεδονική ύπαιθρο, συχνά διαπιστώνω ότι οι χωρικοί πολλά αρχαία κάστρα τα θεωρούν κτίσματα του Μ. Αλεξάνδρου.

Όσον αφορά τη ρωμαϊκή *imitatio Alexandri*, θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή θα είχε ίσως πολύ μεγαλύτερη έκταση και απρόβλεπτες πολιτικές και πολιτιστικές συνέπειες στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, αν δεν υπήρχε η έντονη αντίδραση και η εχθρότητα των συγκλητικών κύκλων απέναντι στο πρόσωπο του Μ. Αλεξάνδρου· τυφλωμένοι από άκρατο εθνικισμό, τον κατηγορούσαν για εκφυλισμό, εκβαρβαρισμό και δεσποτισμό.

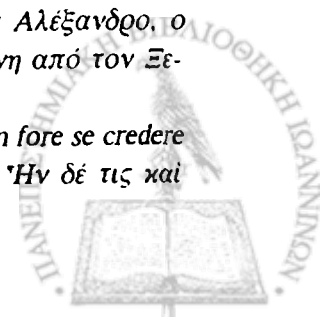
* * *

Αν εξαιρέσει κανείς μερικά πρώιμα παραδείγματα, όπως π.χ. του Τ. Φλαμίνιου και του Σκιπίωνα του Αφρικανού, που στο πρόσωπό τους οι Έλληνες έβλεπαν ένα νέο Μ. Αλέξανδρο, η ιστορία της μίμησης του Μεγ. Αλεξάνδρου αρχίζει στην ουσία τον 1ο π.Χ. αιώνα· δηλαδή τότε που οι Ρωμαίοι ολοκληρώνουν την κατάκτηση της Ανατολής και γνωρίζουν από κοντά τον θρύλο του μεγάλου Μακεδόνα βασιλιά. Έτσι, κατά τις τελευταίες δεκαετίες της ρωμαϊκής δημοκρατίας έχουμε τον Πομπήιο, τον Καίσαρα και τον Μάρκο Αντώνιο, οι οποίοι εμφανίζονται, τόσο μέσα στην ίδια τη Ρώμη όσο και στις ρωμαϊκές επαρχίες, με χαρακτηριστικά του Μεγ. Αλεξάνδρου.

Σύμφωνα με τον Σαλλούστιο και τον Πλούταρχο, ο Πομπήιος από τα πρώτα ακόμη χρόνια της νιότης του είχε μιμηθεί το Μ. Αλέξανδρο σε αρκετά εξωτερικά χαρακτηριστικά του (αναστολή κόμης, βλέμμα)², πράγμα που επι-

1. Γενικά για τη σημασία της μίμησης προγενέστερων μεγάλων αντρών (πολιτικών και στρατιωτικών), πρβ. τις προτροπές του Μακιαβέλλι, *Ο Ηγεμόνας*, σ. 77: ...ο ηγεμόνας πρέπει να διαβάσει την ιστορία και να μελετάει τις πράξεις των μεγάλων αντρών... Πριν απ' όλα να κάνει ό,τι ο προγενέστερός του μεγάλος άνθρωπος, που μιμήθηκε κάποιον αρχαιότερό του παινεμένο κι ένδοξο και που τη διαγωγή του και τις πράξεις του είχε πάντα μπροστά του. Όπως λεν πως ο Μέγας Αλέξανδρος μιμόταν τον Αχιλλέα, ο Καίσαρας τον Αλέξανδρο, ο Σκιπίωνας τον Κύρο. Και όποιος διαβάσει τη ζωή του Κύρου τούτου, γραμμένη από τον Ξενοφώντα, αναγνωρίζει μελετώντας τη ζωή του Σκιπίωνα...

2. Sall., *hist.* III, 88: *Sed Pompeius a prima adulescentia sermone fautorum similem fore se credere Alexandro regi facta consultaque eius quidem aemulus erat.* Πλουτ., *Πομπ.* 2, 1: *Ἦν δέ τις και*

βεβαιώνεται κι από τα αρχαιολογικά και νομισματικά δεδομένα. Εξάλλου υπήρξε ο πρώτος ρωμαίος νικηφόρος στρατηγός που απόκτησε τον τίτλο «Magnus»¹, ο οποίος αναγράφεται και στα νομίσματά του², καθώς και σε λατινικές επιγραφές από την Ιταλία και την Ισπανία³. Σε άλλη πάλι σειρά νομισμάτων του ίδιου απεικονίζονται σύμβολα των διαφόρων κατακτήσεών του παρόμοια μ' εκείνα του Μεγ. Αλεξάνδρου.

Η *imitatio Alexandri* από τον Πομπήιο γίνεται πιο εμφανής κατά τις εκστρατείες του εναντίον του Τιγράνη της Αρμενίας και του Μιθριδάτη Δ' του Πόντου, που κι αυτός υπήρξε επίσης μιμητής του Μεγ. Αλεξάνδρου. Κατά τις εκστρατείες του στην Ασία, τον Πομπήιο τον συνόδευσε ο Θεοφάνης από τη Μυτιλήνη, που έγραψε και ένα σχετικό έργο (*Τά περί Πομπήιον*), κατά το παράδειγμα του Καλλισθένη που είχε ακολουθήσει τον Μ. Αλέξανδρο στις εκστρατείες του ως επίσημος ιστοριογράφος του. Ο Θεοφάνης παρουσιάζει στο έργο του τον Πομπήιο ως νέο Μ. Αλέξανδρο. Άλλωστε έχουμε και τη μαρτυρία του Πλουτάρχου ότι ο κόσμος τον παρομοίαζε με τον Μ. Αλέξανδρο⁴.

Στις ρωμαϊκές επαρχίες της Ανατολής ο Πομπήιος παρέβαλλε τον εαυτό του με τον Ηρακλή και το Διόνυσο, όπως και ο Μ. Αλέξανδρος⁵. Επίσης, σύμφωνα με το πρότυπό του, εμφανίστηκε ως *κτίστης*⁶ με την ίδρυση ή επανίδρυση διαφόρων πόλεων, μερικές από τις οποίες έφεραν τ' όνομά του κατά το παράδειγμα των Αλεξανδρουπόλεων. Σ' ένα θρίαμβο πάλι που τέλεσε στη Ρώμη εμφανίστηκε ως νέος Μ. Αλέξανδρος φορώντας μια χλαμύδα που λέγονταν πως ανήκε στον Μ. Αλέξανδρο⁷. Από τον Κικέρωνα πάντως εξυμνή-

τις και αναστολή της κόμης άτρέμα και τών περι τὰ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης τοῦ προσώπου, ποιούσα μᾶλλον λεγομένην ἢ φαινομένην ὁμοιότητα πρὸς τὰς Ἀλεξάνδρου βασιλέως.

1. Cic., *Arch.* 24: *...noster hic Magnus (Pompeius) et Manil.* 67: *Quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus.* Liv. XXX, 45, 6: *Africani cognomen militaris favor an popularis aura celebraverit an, sicut Felicis Sullae Magnique Pompeii patrum memoria...* Πλουτ., *Πομπ.* 23, 2: *...ὄν (τόν Πομπήιον) ὑμεῖς μῆπω γενειῶντα Μέγαν ἠξιώσατε καλεῖν...* Calvin., *Carin.* frg. 18: *Magnus, quem metuunt omnes.*

2. Th. Mommsen, *Gesch. röm. Münzw.*, I, 1860, 609, αρ. 240.

3. AE 1953/54, αρ. 487. 1957, 89, αρ. 309. CIL IX, 5837. XI, 2104.

4. Πλουτ., *Πομπ.* 46, 1: *...οἱ κατὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ παραβάλλοντες αὐτὸν (Πομπήιον) και προσβιβάζοντες...*

5. Plin., *Nat.* VII, 95: *...Aequato non modo Alexandri Magni rerum fulgore, sed etiam Herculis propre ac Liberis Patris.*

6. Βλ. π.χ. IG XII 2, αρ. 140, 141, 142, 143, 150, 163α, 202.

7. Απλιαν., *Μιθρ.*, 577: *...αὐτὸς δὲ ὁ Πομπήιος ἐπὶ ἄρματος ἦν ...χλαμύδα ἔχων, ὡς φασιν, Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνο, εἴ τῳ πιστὸν ἔστιν. Ἔοικε δ' αὐτὴν εὔρεῖν ἐν Μιθριδάτου, Κῶων παρὰ Κλεοπάτρας λαβόντων.*

θηκε ως ο μεγαλύτερος ηγέτης στην παγκόσμια ιστορία και αναφέρεται με τα τιμητικά επίθετα *clarissimus* και *invictissimus*¹.

Γενικά ο Μ. Αλέξανδρος φαίνεται πως χρησίμευσε ως πρότυπο του Πομπήιου στο ρόλο του ως στρατηγού και κατακτητή. Κι αυτό, γιατί από πολιτική άποψη πίστευε στη δημοκρατία και δεν είχε βλέψεις για την εγκαθίδρυση απόλυτης μοναρχίας κατά το πρότυπο του Μ. Αλεξάνδρου.

Αντίθετα ο **Καίσαρας** είχε μιμηθεί τον Μ. Αλέξανδρο στον πολιτικό κυρίως τομέα, δηλ. στις πολιτικές του ιδέες και μεθόδους². Επειδή μάλιστα, σε σύγκριση με τον Πομπήιο, ο Καίσαρας υπήρξε αναμφισβήτητα πολύ μεγαλύτερη πολιτική και στρατιωτική φυσιογνωμία, η μίμηση του Μ. Αλεξάνδρου από αυτόν είναι πιο περίπλοκη, γιατί αφορά τόσο την προσωπικότητά του όσο και την πολιτική του ιδεολογία. Αρκετές είναι οι αρχαίες πηγές που μαρτυρούν την επιθυμία του Καίσαρα να εμφανίζεται ως διάδοχος του Μ. Αλεξάνδρου. Έτσι, όπως πληροφορούμαστε από τον Σουητώνιο και τον Δίωνα Κάσσιο, ο Καίσαρας είχε ένα άλογο που θύμιζε τον βουκεφάλα³ και είχε στήσει ένα άγαλμα του αλόγου του μπροστά στο ναό της *Venus*⁴. Σύμφωνα πάλι με τον Στάτιο, σ' έναν έφιππο ανδριάντα του Μ. Αλεξάνδρου, έργο του Λυσίππου, είχε αντικαταστήσει ο Καίσαρας το κεφάλι με το δικό του⁵. Επίσης, έχουμε έναν παραλληλισμό μεταξύ Αλεξάνδρου και Καίσαρα από τον Στράβωνα, ο οποίος, αφηγούμενος την πορεία του Καίσαρα προς το Ίλιο, τον επονομάζει «φιλαλέξανδρον»⁶. Εξάλλου η προνομιακή μεταχείριση του Ιλίου από τον Καίσαρα είχε γίνει, κατά κοινή ομολογία, σύμφωνα με το παράδειγμα του Μεγ. Αλεξάνδρου. Ακόμη, κατά τον Λουκανό, ο Καίσαρας είχε επισκεφτεί τον τάφο του Μεγ. Αλεξάνδρου στην Αλεξάνδρεια⁷ και η ενέργειά του αυτή ενδεχομένως υποδηλώνει τη *φιλαλεξανδρία* του. Τέλος, ο Αππιανός παρατηρεί για τον Καίσαρα ότι ήταν *άνηρ... εικότως ἔξομοιούμενος Ἀλεξάνδρῳ*⁸ και ο Υπερείδης διέσωσε την πληροφορία ότι ο Καίσαρας ήθελε να στήσει τον ανδριάντα του Μ. Αλεξάνδρου στο *forum* της Ρώμης⁹.

Στα πλαίσια μίμησης του Μ. Αλεξάνδρου, ο Καίσαρας επιδίωξε να εισα-

1. Cic., *Pis.* 34: *Cn. Pompei, clarissimi atque invictissimi civis...*

2. Από τον Στράβωνα, XIII, 1, 27, ονομάζεται «φιλαλέξανδρος».

3. Suet., *Iul.* 61. Δίων. Κάσ. XXXVII, 54, 2.

4. Plin., *Nat.* VIII, 155.

5. Stat., *Silv.* I, 1, 86.

6. Στράβ. XIII, 1, 27.

7. Lucan. X, 19.

8. Αππ., *Εμφ. πολ.*, II, 620-649.

9. Ὑπερ. 1, 32: *...ἐβούλετο ἐν τῇ ἀγορᾷ στήσαι εἰκόνα Ἀλεξάνδρου βασιλέως τοῦ ἀνικητοῦ θεοῦ.*

γάγει τη θεοποίησή του στη Ρώμη¹ και να εγκαθιδρύσει έναν τύπο μοναρχικού πολιτεύματος, προσδίνοντας όμως στις ιδέες του αυτές συμβολικό χαρακτήρα και σεβόμενος τη ρωμαϊκή παράδοση. Σχετικά με το θέμα της θεοποίησής του, τα αρχαιολογικά και νομισματικά δεδομένα παρέχουν έμμεσες μαρτυρίες που αφορούν την ταύτιση του Καίσαρα με τον Jupiter, η οποία θυμίζει την εξομοίωση του Μεγ. Αλεξάνδρου με τον Δία. Άλλη μαρτυρία προσφέρει μια επιγραφή σε ανδριάντα του, όπου ο Καίσαρας φέρει την προσωνομία Θεός ανίκητος², όπως ο Μ. Αλέξανδρος³. Ο Καίσαρας προπαγάνδισε τη θεϊκή του καταγωγή με παραστάσεις της Venus (Αφροδίτης) και του Αινεία στα νομίσματά του, καθώς και με την επιγραφή *divus Julius*. Στη Ρώμη στήθηκε το 46 π.Χ. ένα άγαλμά του πάνω σε σφαίρα, όπου έφερε το επίθετο *ήμίθεος*⁴.

Στις ανατολικές επαρχίες του Ρωμαϊκού κράτους έχουν βρεθεί ως τώρα αρκετά μνημεία που μαρτυρούν τη λατρεία του Καίσαρα ως κοσμοκράτορα. Δεν χωρεί αμφιβολία ότι ο Καίσαρας, έχοντας στο νου του τον Μ. Αλέξανδρο, επιδίωξε την κοσμοκρατορία του ρωμαϊκού λαού. Αυτό διαφαίνεται προπάντων από τις εκστρατείες του στη Γαλατία, καθώς και από τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του για εκστρατείες με πρότυπο εκείνες του Μ. Αλεξάνδρου.

Σχετικά με τον Μάρκο Αντώνιο είναι γνωστό ότι, μετά την ίδρυση του *triumviratus*, είχε συγκεντρώσει όλη την προσοχή του στις ανατολικές επαρχίες, όπου διατηρούνταν ζωνηρή η ανάμνηση του Μ. Αλεξάνδρου και ήταν συνεπώς πολύ πιο εύκολο να εμφανιστεί εκεί ως νέος Μ. Αλέξανδρος. Ο Αντώνιος ήθελε να μοιάζει με τον Μ. Αλέξανδρο· έτσι σ' έναν ανδριάντα του, που βρίσκεται σήμερα στο Κάιρο, απεικονίζεται με τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου και σε στάση κυρίαρχου της Οικουμένης, όπως οι Λυσίππειοι ανδριάντες.

Στα πρώιμα χρόνια της σταδιοδρομίας του ο Μάρκος Αντώνιος, ακολουθώντας το παράδειγμα του Μ. Αλεξάνδρου, προπαγάνδισε την καταγωγή του από τον Ηρακλή⁵ με μια σειρά νομισμάτων που είχαν παράσταση λιονταριού. Αξιοσημείωτη είναι η προβολή μιας φανταστικής γενεαλογίας, σύμφωνα με την οποία φέρεται ως απόγονος του Άνωνα, γιού του Ηρακλή⁶. Επίσης, εν-

1. Δίων. Κάσσ., XLIV, 6, 4.

2. Δίων. Κάσσ., XLIII, 45, 3: *...άλλην τέ τινα εικόνα ές τόν Κυρίνου ναόν Θεῷ άνικήτην επιγράψαντες... άνέθεσαν.*

3. Βλ. Πλουτ., Αλέξ. 14, 4. Διοδ. XVII, 51, 3. Ψευδο-Καλλ. Α' 1, 45, 5.

4. Δίων. Κάσσ., XLIII, 14, 6.

5. Πλουτ., Αντ. 4, 1. 60,3.

6. Πλουτ., 4, 1: *Ήν δέ και λόγος παλαιός Ήρακλείδας είναι τοίς Άντωνίους, άπ' Άντωνος, παιδός Ήρακλέους γεγονότας...*

διαφέρον παρουσιάζει ο παραλληλισμός του ζεύγους Αντωνίου - Κλεοπάτρας με το ζεύγος Ηρακλή - Ομφάλης¹.

Αργότερα πάλι, με την ανάπτυξη στενών σχέσεων με την Κλεοπάτρα (το 41 π.Χ.), αρχίζει να εμφανίζεται, όπως παλιότερα και ο Μ. Αλέξανδρος, ως νέος Διόνυσος². Έτσι, στην Ταρσό εμφανίστηκε με την Κλεοπάτρα, θυμίζοντας το ζεύγος Διονύσου-Αφροδίτης. Δυο χρόνια αργότερα, κατά την παραμονή του στην Αθήνα, ο Αντώνιος τιμήθηκε επίσημα ως «νέος Διόνυσος» και διοργάνωσε εκεί διονυσιακές γιορτές. Η ταύτισή του όμως με τον Διόνυσο εκδηλώνεται ακόμη πιο φανερά κατά τη δεύτερη επίσκεψή του στην Αίγυπτο —μετά τον πόλεμο εναντίον των Πάρθων—, όπου τιμήθηκε ο ίδιος ως Διόνυσος - Όσιρης και η Κλεοπάτρα ως Σελήνη - Ίσιδα³. Δεν χωρεί αμφιβολία ότι η συμβολική του ταύτιση με τον Ηρακλή και τον Διόνυσο αποσκοπούσε στο να εμφανιστεί έμμεσα ως διάδοχος του Μ. Αλεξάνδρου και να εδραιώσει την κυριαρχία του στα εδάφη που είχε κατακτήσει ο Μ. Αλέξανδρος.

Με την εδραίωση του principatus επί Αυγούστου αναβιώνει το ενδιαφέρον των Ρωμαίων για τον Μ. Αλέξανδρο και η ιστορία της μίμησής του συνεχίζεται αυτή τη φορά από τους αυτοκράτορες, με πρώτο τον **Οκταβιανό - Αύγουστο**. Η σχέση του Αυγούστου με το Μ. Αλέξανδρο φαίνεται καλύτερα στα τελευταία δεκαπέντε χρόνια της ζωής του. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια παράδοση για την ομοιότητα του Αυγούστου με τον Μ. Αλέξανδρο, που αναφέρει διάφορους μύθους γύρω από κοινά φαινόμενα κατά τη γέννηση των δυο μεγάλων αντρών⁴. Αποδείξεις για τη μίμηση του Μ. Αλεξάνδρου από τον Αύγουστο υπάρχουν πολλές, όπως π.χ. η επίσκεψή του στον τάφο του Μεγ. Αλεξάνδρου⁵ και η σφραγίδα του, η οποία απεικόνιζε τον Μεγ. Αλέξανδρο και αργότερα τον εαυτό του⁶. Να σημειώσουμε ακόμη ότι ο Βιργίλιος στην Αινειάδα του επιχειρεί να παρουσιάσει τον Αύγουστο ως νέο Αλέξανδρο⁷. Γενικά η μίμηση του Αυγούστου επικεντρώνεται στο γεγονός ότι επιθυμούσε να εμφανίζεται ως κοσμοκράτορας, όπως ο Μ. Αλέξανδρος.

1. Πλουτ., Αντ. 3, 3.

2. Σωκρ. Ροδ., FGrHist 192 F 2: *...έκέλευεν ἑαυτὸν Διόνυσον ἀνακηρύττεσθαι κατὰ τὰς πόλεις ἀπάσας...* Δίων. Κάσ. XLVIII, 39: *...καὶ Διόνυσον ἑαυτὸν νέον αὐτὸς τε ἐκάλει καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ὀνομάζεσθαι ἠξίου...* Πλουτ., Αντ. 60, 3: *«...προσωκείου δὲ ἑαυτὸν Ἄντωνιος Ἡρακλεὶ κατὰ γένος καὶ Διονύσω κατὰ τὸν τοῦ βίου ζῆλον... Διόνυσος νέος προσαγορευόμενος.* Vell. 2, 82, 4: *...cum ante novum se Liberum Patrem appellari jussisset.*

3. Δίων. Κάσ., L, 5, 3: *...αὐτὸς μὲν Ὅσιρις καὶ Διόνυσος, ἐκείνη δὲ Σελήνη τε καὶ Ἴσις λέγοντες εἶναι.*

4. Suet., Aug. 94, 4.

5. Suet., Aug. 18, 1. Δίων. Κάσ. LI, 16, 5.

6. Plin., Nat. XXXVII, 10. Suet., Aug. L, 1. Δίων. Κάσ. LI, 3, 5.

7. Verg., Aen. 6, 794-805.

Εκτός από τον Αύγουστο, υπήρξαν κι άλλοι κατοπινοί αυτοκράτορες που είχαν ως πρότυπο το Μ. Αλέξανδρο: αναφέρουμε εδώ, ενδεικτικά και μόνο, τα παραδείγματα του Καλιγούλα, του Νέρωνα, του Τραϊανού και του Κόμμοδου. Ο Καλιγούλας φορούσε ένα θώρακα πανοπλίας που πίστευε ότι ανήκε στον Μ. Αλέξανδρο. Ο Νέρωνας εμφανιζόταν, όπως και ο Μ. Αλέξανδρος, ως απόγονος του Ηρακλή και επιχείρησε εκστρατείες στην Ανατολή μιμούμενος τον μεγάλο Μακεδόνα βασιλιά. Ο Τραϊανός πάλι είναι φανερό ότι είχε πραγματοποιήσει κι αυτός τις εκστρατείες του στην Ανατολή κατά μίμηση του Μ. Αλεξάνδρου. Τέλος, ο Κόμμοδος θεωρούσε τον εαυτό του μετεμψύχωση του Ηρακλή, προγόνου του Μ. Αλεξάνδρου, και ονομαζόταν με υπερφάνεια *Hercules Romanus*.

Το φαινόμενο ωστόσο της ρωμαϊκής imitatio Alexandri φτάνει πράγματι στο αποκορύφωμά του με τους αυτοκράτορες της δυναστείας των Σεβήρων και ειδικότερα με τον Καρακάλλα, γνωστό για την αλεξανδρομανία του¹, ο οποίος «πίστευε» ότι ήταν μετεμψύχωση του Μ. Αλεξάνδρου². Στην περίπτωση του δηλαδή δεν έχουμε πια απλή μίμηση αλλά στην ουσία απόλυτη ταύτιση με το πρόσωπο του Μ. Αλεξάνδρου, του οποίου μιμούνταν την έκφρασή του, την τυπική αριστερή κλίση της κεφαλής του κ.ά.³.

Όπως είναι γνωστό, ο Καρακάλλας είχε στρατολογήσει μια μακεδονική φάλαγγα αποκλειστικά από Μακεδόνες, που έφεραν μάλιστα και τον παλιό μακεδονικό οπλισμό⁴. Επίσης, στον Καρακάλλα οφειλόταν η αναβίωση της αλεξανδρολατρίας στη Μακεδονία, καθώς και σε άλλες περιοχές της Ανατολής. Το όνομά του όμως συνδέθηκε προπάντων με μια σπουδαία πολιτική πράξη, την έκδοση της περίφημης constitutio Antoniniana, με την οποία χορηγήθηκε η civitas Romana σε όλους τους υπηκόους του Ρωμαϊκού κράτους. Είναι πιθανό στην πράξη του αυτή να επηρεάστηκε από τις ιδέες του Μ. Αλεξάνδρου για την ανάμιξη των διαφόρων εθνών και την ώσμωση ετερογενών πληθυσμών, καθώς επίσης και για την ισότητα μεταξύ κατακτητών και κατακτημένων.

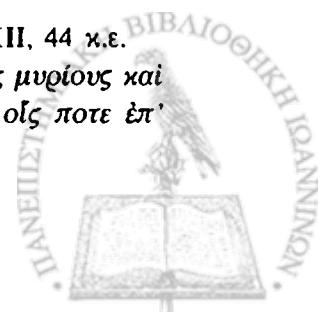
* * *

1. Από τον Δίωνα Κάσσιο, LXXVII, 9, 1, χαρακτηρίζεται ως «φιλαλεξανδρότατος».

2. Σωκρ., Εκκλ. Ιστορ. III, 21: 'Ενόμιζε (ὁ Καρακάλλας) ἐκ μετενσαρκώσεως τὴν Ἀλεξάνδρου ἔχειν ψυχὴν μᾶλλον δὲ αὐτὸς εἶναι Ἀλέξανδρος ἐν ἐτέρῳ σώματι. Δίων. Κάσσο. LXXVII, 7, 2: ...ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκείνον (= Ἀλέξανδρον) ἔφον Αὐγουστον ἐπεκαλεῖτο, καὶ ποτε καὶ τῇ βουλῇ ἔγραψεν, διτι εἰς τὸ σῶμα αὐθις τὸ τοῦ Αὐγουστοῦ (= Καρακάλλα) ἐσῆλθεν, ἵνα, ἐπειδὴ ὀλίγον τότε χρόνον ἐβίω, πλείονα αὐθις δι' ἐκείνου ζήσῃ.

3. Πρβ. π.χ. Scriptores Hist. Aug., Caracalla, passim. Ηρωδ. IV, 8, 1-2. CAH XII, 44 κ.ε.

4. Δίων. Κάσσο. LXXVIII, 7-8: ...φάλαγγα τέ τινα ἐκ μόνων τῶν Μακεδόνων ἐς μυρίους καὶ ἑξακισχιλίους συντάξαι, καὶ αὐτὴν Ἀλεξάνδρου τε ἐπονομάσαι καὶ τοῖς ὄπλοις οἷς ποτε ἐπ' ἐκείνου ἐκέχρητο ὀπλίσαι...

Είναι αδύνατο στα περιορισμένα χρονικά πλαίσια μιας ανακοίνωσης να γίνει μια ολοκληρωμένη αποτίμηση και λεπτομερειακή ανάλυση όλων των συνεπειών που είχε το φαινόμενο της *imitatio Alexandri* στη στρατηγική, στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική της Ρώμης, στο ρωμαϊκό πολιτισμό και γενικά στη Ρωμαϊκή ιστορία. Γι' αυτό θα περιοριστούμε εδώ στην επισήμανση μερικών μόνο από τις κυριότερες αυτές συνέπειες.

Πρώτα πρώτα λοιπόν στην πολεμική τέχνη, στη **στρατηγική** και ειδικότερα στην ψυχολογική οργάνωση του στρατού το παράδειγμα του Μ. Αλεξάνδρου¹ υπήρξε για τους ρωμαίους στρατηγούς που τον μιμήθηκαν βασικός παράγοντας των νικηφόρων πολέμων και εκστρατειών τους. Είναι αμφίβολο αν χωρίς τα διδάγματα από τη στρατηγική αυτή τέχνη είχε επιτευχθεί η κατάκτηση του μεσογειακού κόσμου. Επίσης, χωρίς την ιδέα του ελληνιστικού «ανθρωπισμού», δε θα μπορούσε η στρατιωτική ισχύς της Ρώμης να λειτουργήσει τελικά ως εκπολιτιστική δύναμη της Ευρώπης. Όσον αφορά την **εξωτερική πολιτική**, από την ανάλυση των σχετικών στοιχείων που διαθέτουμε εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι εκστρατείες των Ρωμαίων στη Δύση και προπάντων στην Ανατολή και γενικά τα σχέδιά τους για κοσμοκρατορία, είχαν γίνει κατά μίμηση των εκστρατειών και των πολιτικών ιδεών του Μεγ. Αλεξάνδρου. Ειδικότερα η ανατολική πολιτική των Ρωμαίων θα πρέπει να επηρεάστηκε βαθιά από την προσωπικότητα και το έργο του Μεγ. Αλεξάνδρου. Έχουμε μάλιστα τη γνώμη ότι η φιλελληνική πολιτική αρκετών ρωμαίων αυτοκρατόρων δεν οφειλόταν αποκλειστικά στη «λατρεία» τους προς τον κλασικό πολιτισμό της Ελλάδας αλλά και στο σεβασμό και την εκτίμηση που έτρεφαν απέναντι στην προσωπικότητα του Μεγ. Αλεξάνδρου και στους πληθυσμούς που ζούσαν μέσα στα όρια του «κράτους» του. Ακόμη, η αντίθεση μεταξύ Ανατολής και Δύσης, που άρχισε να διαφαίνεται ήδη από την εποχή του Πομπήιου, για να καταλήξει αργότερα στη γνωστή διαίρεση του Ρωμαϊκού κράτους σε Ανατολικό και Δυτικό, οφειλόταν όχι μόνο στην αντίθεση δυο πολιτισμών αλλά επιπλέον και σε ρωμαίους στρατηγούς και αυτοκράτορες που ήθελαν να εμφανίζονται στην Ανατολή ως νέοι Μεγαλέξανδροι.

Όσον αφορά πάλι την **εσωτερική πολιτική** θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η κατάλυση της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας και η εγκαθίδρυση του *Principatus* οφειλόταν κι αυτή, ως ένα βαθμό, στην *imitatio Alexandri*. Κι αυτό, γιατί οι κύριοι πρωτεργάτες των πολιτικών αυτών μεταβολών ήταν ο

1. Για το θέμα αυτό βλ. Δ. Σαμσάρη, «Ο Μέγας Αλέξανδρος και η ψυχολογική οργάνωση του στρατού του (Συμβολή στην έρευνα της ψυχολογικής στρατηγικής του), *Μέγας Αλέξανδρος - 2300 χρόνια από τον θάνατό του (Αφιέρωμα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών)*, Θεσσαλονίκη 1980, 199-229.

Καίσαρας και ο Οκταβιανός, μιμητές του Μεγ. Αλεξάνδρου, από τη μοναρχία του οποίου επηρεάστηκε η πολιτική τους ιδεολογία.

Αλλά ακόμη και οι κύριοι άξονες της εσωτερικής πολιτικής των Ρωμαίων και ειδικότερα της επαρχιακής τους πολιτικής στράφηκαν γύρω από τις πολιτικές ιδέες του Μ. Αλεξάνδρου. Έτσι, η βαθμιαία νομική εξίσωση των επαρχιακών, διαφόρων εθνικοτήτων, με την παραχώρηση του *jus copubii* και ιδιαίτερα με τη χορήγηση της *civitas Romana*, που γενικεύεται με την έκδοση της *constitutio Antoniniana*, φαίνεται πως βασίστηκε στη μεγαλοφυή ιδέα του Μεγ. Αλεξάνδρου για τη φυλετική ανάμιξη των πληθυσμών του απέραντου «κράτους» του που η υλοποίησή της εγκαινιάζεται με τους γνωστούς ομαδικούς γάμους Μακεδόνων και Περσίδων. Εξάλλου μας είναι γνωστό από τις αρχαίες πηγές ότι ο Μ. Αλέξανδρος είχε στο πολιτικό του πρόγραμμα τη μεταφορά πληθυσμών από την Ασία στην Ευρώπη και αντίστροφα.

Η **αστική πολιτική** των Ρωμαίων επηρεάστηκε επίσης από την παρόμοια πολιτική του Μ. Αλεξάνδρου και των διαδόχων του. Οι Ρωμαίοι, ακολουθώντας προφανώς το παράδειγμά του, είχαν ιδρύσει μια ολόκληρη σειρά από στρατιωτικές αποικίες και πόλεις, ορισμένες μάλιστα από αυτές με την καθαρά ελληνιστική μέθοδο του «συννοικισμού», όπως ήταν π.χ. η Ακτία Νικόπολη ή πόλεις που έφεραν το όνομα του κτίστη τους, όπως ήταν οι Πομπηιοπόλεις, οι Τραϊανουπόλεις, οι Αδριανουπόλεις κ.ά. Η ευρεία διάδοση του θεσμού της «πόλης» είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την αστικοποίηση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και ως έμμεση συνέπεια την ολοκλήρωση του εξελληνισμού της Ανατολής και τον εκρωμαϊσμό της Δύσης, αφού η πόλη λειτουργούσε πάντα, όπως είναι γνωστό, σαν πραγματική εστία πολιτισμού και ακτινοβολίας του στη γύρω αγροτική της περιοχή.

Επίσης, η αυτοκρατορολατρεία, στην οποία στηρίχτηκε η αυτοκρατορική προπαγάνδα για την ενότητα της αυτοκρατορίας, με την εκδήλωση δηλ. της νομιμοφροσύνης απέναντι στο πρόσωπο του αυτοκράτορα, είχε κι αυτή για πρότυπο τη **θεοποίηση** του Μ. Αλεξάνδρου.

Τέλος, ο Μ. Αλέξανδρος προετοίμασε ιδεολογικά το έδαφος για να μπορέσουν οι Ρωμαίοι να ξεφύγουν από τον εθνικισμό, τις φυλετικές διακρίσεις και την ξενοφοβία τους και να υιοθετήσουν κοσμοπολίτικες ιδέες για τη δημιουργία μιας διαφυλετικής αυτοκρατορίας, με τη φυλετική ανάμιξη και τη συγκυριαρχία κατακτητών και κατακτημένων.

R É S U M É

ALEXANDRE LE GRAND COMME MODÈLE DE STRATÈGES ET D'EMPEREURS ROMAINS

Une première estimation du phénomène de l'*imitatio romana Alexandri*

par

Dim. C. Samsaris

Il s'agit du texte d'une communication faite au Symposium International «Le rôle historique de la Macédoine dans la formation de la civilisation européenne» organisé par la Société d'Etudes Macédoniennes (Thessalonique, 27-28 oct. 1990).

On présente ici les premières conclusions qui sont résultées par l'étude du phénomène de l'*imitatio romana Alexandri*. A ce propos, on traite des exemples de cinq Romains (stratèges et empereurs) qui sont: Pompée, César, Marc Antoine, Octave-Auguste et Caracalla.

Enfin, on mentionne quelques conséquences principales de cette *imitatio Alexandri* sur l'art de guerre —surtout sur la stratégie psychologique— et sur la politique (intérieure et extérieure) romaine.

Université de Jannina
Département d'Histoire
et d'Archéologie

